

Explaining Human Behavioral Weaknesses and Educational Methods to Correct Them Based on the Holy Quran

Maryam Brahman *

Assistant Professor, Department of Philosophy of Islamic Education, Allameh Tabataba'i University, Tehran, Iran.

Mahdiyeh Hosseini

Master's Degree in Islamic Education and Training, Allameh Tabataba'i University, Tehran, Iran.

Abstract

The purpose of this research is to explain the behavioral weaknesses of humans and their modification methods based on the Holy Quran. This research is in the category of qualitative research in terms of approach, and an analytical method using the thematic analysis method. The statistical community of the research includes The Holy Quran and the sample of the research is the verses related to behavioral weakness. In the following, the primary data was coded and classified based on the basic, organizing, and comprehensive themes in the three axes of foundations, principles and methods. The findings of the research showed that the behavioral weaknesses in the individual field include neglect in life, being ungrateful, pride and arrogance, being hasty, being greedy, lack of energy and despair in the face of difficulties, and in the social field, the basics of mocking, fault-finding, and resentment. It is hypocrisy. Corresponding to the foundations, in the field of method, remembrance of truth, gratitude, vigilance and wisdom, patience, contentment, raising the threshold of tolerance in the face of difficulties, forgiveness, and guidance, patience, influencing the heart, silence and truthfulness were identified. The function of the obtained themes is to speed up the correction and remove deviations from human existence in such a way that the obtained principles and methods serve to correct the aforementioned weaknesses.

Keywords: Anthropology, basics of behavioral weakness, educational methods to correct behavioral weakness, Holy Quran.

* Corresponding Author: m.brahman@yahoo.com

How to Cite: Brahman, M., Hosseini, M. (2023). Explaining Human Behavioral Weaknesses and Educational Methods to Correct Them Based on the Holy Quran, *Journal of Seraje Monir*, 14(47), 85-116. DOI: 10.22054/ajsm.2023.75969.1967

1. Introduction

Man has such a truth that knowledge of him is knowledge of the truth. In the discussion of the human caliphate, man is a transformed and changing creature with a wonderful transformation. True education is the realization of this transformation and the journey towards his true status; of course, in this journey, it is necessary to pay attention to the realities of human beings so that the structure and organization of education do not become unrealistic. God has created forces, instincts, and attributes in human beings that are considered as a potential means of his evolution and development, happiness and perfection, abilities that help humans in the direction of it to achieve growth and excellence, but when these attributes are not properly recognized or guided and are placed in a deviant path, it will be the source of evil and corruption. The fact that there is both a tendency towards negative things and a tendency towards positive things in humans is the reason that man can evolve. Evolution is meaningful when a person also has a tendency towards negative things and despite the tendency from within to ugly things, refrains from acting on them. Considering the importance and necessity of recognizing and correcting people's behavioral weaknesses, the present research is trying to explain human behavioral weaknesses and their correction methods from the perspective of the Holy Quran.

Research Question(s)

Therefore, in this regard, using the method of thematic analysis, what are the human behavioral weaknesses according to the Holy Qur'an? And according to these principles, what training methods can be extracted to correct them based on the Holy Quran? The answer is given.

2. Literature Review

In the field of human behavioral weaknesses, researches have been carried out as follows: Hosseinkhani (1401) in his dissertation titled "The Role of Human Social Behaviors in Worldly Blessings from the Viewpoint of the Qur'an" into several categories of human social behaviors in terms of economic, political, it deals with education and culture, which causes the decline of worldly blessings. Socio-economic behaviors such as stealing and taking, extravagance, underselling, and miserliness, and social and political behaviors such

as: choosing and agreeing with incompetent leaders and officials, breaking contracts, and being friends with infidels. And the hypocrites, denying the divine angels and disobeying them and avoiding fighting in the way of God and educational social behaviors such as turning away from worship, blasphemy, blasphemous and polytheistic behaviors, engaging in worldly pleasures and drowning in pleasures and lusts and social behaviors. Culture such as: discord, sinning, oppression, severing the relationship, and acting based on wrong customs and traditions. Haqiqi (1400) in his dissertation entitled "Analysis of the ways of human interaction with himself from the perspective of the Holy Quran" to the things that cause harm bringing man to himself, as "verse 9 of Surah Al-A'raf" points out. Mohseni (1379) in his dissertation "Human Evolution from the Sublime World to the Resurrection Based on the Qur'an and Sunnah" in the third part, pointed out the obstacles to human growth and perfection such as selfishness, love of the world, arrogance, following suspicions. Mir Jalili (1376) in the thesis titled "Praise and Criticism of Man in the Qur'an and Nahj al-Balagha" he tried to explain the positive and negative dimensions of man in the Qur'an. In most academic researches, according to the view of Islamic thinkers about man, which is based on less benefit direct collection from first-hand sources has been done with the aim of extracting educational methods. Researches that have been done with the aim of knowing the human being based on the Holy Qur'an have only dealt with a part of the human being and have a comprehensive and complete look at the human being and his behavioral weaknesses. In order to extract educational principles and methods for correction, it has been neglected.

3. Methodology

The current research is qualitative and a thematic analysis method is used.

The target statistical community in this research is Qur'anic verses related to human behavioral weakness. In order to ensure the correct interpretation of the verses, reliable interpretations such as Al-Mizan, Sample, Noor and Atib Al-Bayan were used in the interpretation of the Quran, and for this purpose, the following steps were taken:

First, the behavioral weakness in all the verses of the Holy Quran and the aforementioned interpretations were initially examined and recorded. After that, various weaknesses in this field were extracted and coded in both individual and social domains. Then, the basic topics have been obtained according to the primary coding. In order to achieve the organizing themes, the basic themes were re-examined and in the back and forth between them, the organizing themes were determined. Under the basics, those that had general principles, under the principles and those that pointed to various ways of correcting these weaknesses, under the methods were placed in more general and inclusive themes. To validate the research, all the content was sent to expert faculty members, and their suggested revisions and corrections were applied and sent again for re-examination and finally approved by the aforementioned professors. Another important factor in this field is the homogeneity of the investigation obtained from the analysis of the verses and interpretation points of different surahs. In addition to the mentioned cases, analytical comparisons and references to raw data were done through back-and-forth evaluations so that the construction of the theory is done correctly. In each of the above steps, despite extracting the components from the verses, in order to increase the accuracy of the work, the text and interpretation of the verses of the Qur'an have been referred to again.

6. Conclusion

Despite the capacities that God has given him, man has weaknesses in his behavior, which requires the use of educational methods. Based on these weaknesses, recognize these shortcomings and try to fix and correct them. The purpose of this research was to explain the human behavioral weaknesses and the methods of their correction based on the Holy Quran, with the research done in the available sources, the human behavioral weaknesses in two individual parts (negligence in life, ingratitude, pride and arrogance, Being hasty, being greedy, being impatient and despairing in the face of difficulties) and social (mockery, fault-finding, malice and hypocrisy) along with educational methods (remembering the truth, gratitude, vigilance, patience, contentment, raising the threshold of tolerance in the face of difficulties, forgiveness, acceptability, patience, emotional impact, wise silence and truthfulness) were investigated. The most important

step in this case is to recognize the weakness and the will to try to fix it. According to the severity and weakness and degree of behavioral weakness, one or more educational methods may be recommended and implemented to eliminate the behavioral deficiency.

پرو، شگاه علوم انسانی و مطالعات فرهنگی
پرتال جامع علوم انسانی

تبیین ضعف‌های رفتاری انسان و روش‌های تربیتی اصلاح آن بر

اساس قرآن کریم

* **مریم برهمن**

استادیار گروه فلسفه تعلیم و تربیت اسلامی، دانشگاه علامه طباطبائی، تهران، ایران

 مهدیه حسینی

دانش آموخته کارشناسی ارشد تعلیم و تربیت اسلامی، دانشگاه علامه طباطبائی، تهران، ایران

چکیده

هدف این پژوهش، تبیین ضعف‌های رفتاری انسان و روش‌های اصلاح آن بر اساس قرآن کریم است. جامعه آماری پژوهش، مشتمل بر قرآن کریم و نمونه پژوهش، آیات مرتبط با ضعف رفتاری است. این تحقیق به لحاظ رویکرد در زمره پژوهش‌های کیفی قرار داشته، از روش تحلیل مضمون استفاده شده است. بدین منظور، داده‌های اولیه شامل آیات مرتبط با موضوع، با بهره‌مندی از تفاسیر دست‌اول، کدگذاری گردیده، سپس طبقه‌بندی بر اساس مضامین پایه، سازمان دهنده و فراگیر در سه محور مبانی، اصول و روش‌ها صورت گرفته است. یافته‌های پژوهش نشان می‌دهد که ضعف‌های رفتاری در حوزه فردی شامل غفلت در زندگی، ناسپاس بودن، غرور و تکبر، عجز بودن، حریص بودن، کم‌طاقتی و یأس در مواجهه با سختی‌ها است. در حوزه اجتماعی، مبانی مسخره کردن، عیب‌جویی، کینه‌توزی و نفاق از ضعف‌های رفتاری انسان می‌باشد. متناظر با مبانی، جهت اصلاح ضعف‌های رفتاری در حوزه روش یاد حق، شکرگزاری، هوشیاری، شکیبایی، قناعت و رزق، بالابردن آستانه تحمل در مواجهه با دشواری‌ها، بخشش، ارشادپذیری، ستاوت، تأثیرگذاری قلبی، سکوت مدبرانه و راست‌گویی شناسایی شد. نتایج حاکی از آن است که برای تحقق رشد واقعی انسان‌ها، برنامه‌ای جامع و همه‌جانبه لازم است تا ابتدا مبانی ضعف رفتاری شناخته شود و سپس متناسب با آن، روش‌های تربیتی برای اصلاح این ضعف‌ها با توجه به کلام خداوند اتخاذ شود، به‌نحوی که روش‌های تربیتی به‌دست آمده در تسریع رفع و اصلاح انحراف از وجود انسان هم در حوزه فردی و هم در حوزه اجتماعی بکار گرفته شود.

کلیدواژه‌ها: انسان‌شناسی، مبانی ضعف رفتاری، روش‌های تربیتی اصلاح ضعف رفتاری، قرآن کریم.

این مقاله برگرفته از پایان‌نامه کارشناسی ارشد رشته تاریخ و فلسفه آموزش و پرورش، گرایش تعلیم و تربیت اسلامی در دانشگاه علامه طباطبائی تهران است.

* نویسنده مسئول: m.brahman@yahoo.com

مقدمه

انسان از چنان حقیقتی برخوردار است که معرفت به او، معرفت به حق است. در بحث خلافت انسان؛ آدمی، موجودی متحوّل و متغیّر و دارای صیوررتی شگفت است. تربیت حقیقی تحقق همین صیوررت و سیربه سمت مرتبه حقیقی خود است؛ البته در این سیر باید به واقعیت‌های انسان توجه نمود تا ساختار و سازمان تربیت، غیرواقعی نگردد. خداوند نیروها و غرایز و صفاتی در انسان آفریده است که بالقوه وسیله تکامل و سعادت او محسوب می‌شوند و یاری رساننده انسان در جهت رسیدن به رشد و تعالی است؛ چنانچه این صفات به‌درستی شناخته یا هدایت نگردد موجبات ضعف انسان شده، مایه شر و فساد خواهد بود.

مبانی انسان‌شناختی و ضعف وجودی او در آثار فلاسفه مسلمان^۱ ذکر شده است. جاحظ معتقد است طبیعت انسان بر شر است و اگر پای عقل و وحی در میان نباشد، آدمی بدی پیشه می‌کند و در پی پاسخ به شهوات و تمایلات غریزی خود است، هرچند به ستم و فساد بینجامد (جاحظ، ۱۴۱۱ ه.ق، ص ۸۰). شهوات و تمایلات، اگر در زمان مناسب و با فعل مناسب در راستای تمایلات اصلی آن‌ها ظاهر شوند، خیر و در غیر این صورت شرند (اخوان‌الصفاء، ۱۴۰۵ ه.ق، صص ۳۱۸-۳۱۹). خودبزرگ‌بینی، آزروری و رشک، امهات ردائل اند (همان، ج ۱، ص ۳۵۱). مسکویه برای نفس سه قوه شهویه، غضبیه و عقلیه قائل است؛ هر یک از این قوا که بر نفس انسان غالب شود، قوای دیگر را به خدمت می‌گیرد (مسکویه، ۱۳۷۱، صص ۶۵-۶۲). نفس آدمی بر اساس سرشت اولیه‌اش زمینه پذیرش خوبی و بدی یا خیر و شر، هر دو را دارد. بدان لحاظ که حیوان است به بدی تمایل دارد و از آن لحاظ که انسان است، به اصل فطرت و قوه ناطقه عاقله‌اش به خیر گرایش دارد (ابن خلدون، ۱۳۶۹، صص ۱۴۲ و ۱۲۳). مجلسی در تفسیر کلمه «أمشاج»^۲ انسان را دارای شئون و

۱. مانند جاحظ در رسائل الجاحظ، اخوان‌الصفاء در رسائل اخوان‌الصفاء، مسکویه در تهذیب الأخلاق و الهوامل و الشوامل، ابن خلدون در مقدمه ابن خلدون، علامه مجلسی در بحار الأنوار و ملأ مهدی نراقی در جامع السعادات.

۲. (انسان، ۲).

قوای مختلف دانسته، «ماء عذب^۱» را قوایی می‌داند که در درون انسان نهفته است و او را به خیر می‌خواند و «أجاج» قوایی است که انسان را به شهوات و خواسته‌های دنیوی فرامی‌خواند و مقصود از مزج ماء عذب و ماء اجاج این است که افراد دارای قوای مختلف‌اند، هرچند برخی افراد از قوای خیر پیروی می‌کنند و پاره‌ای تابع قوای شر می‌شوند (مجلسی، ۱۴۱۳ ه.ق، ص ۹۵). با تأمل در تعبیر قرآن کریم از طبیعت انسان، نظیر «إِنَّ الْإِنْسَانَ لَفِي خُسْرٍ» (العصر، ۲)؛ «إِنَّ الْإِنْسَانَ خُلِقَ هَلُوعًا» (المعارج، ۱۹)؛ «...وَكَانَ الْإِنْسَانُ قَتُورًا» (الاسراء، ۱۰۰)؛ «إِنَّ الْإِنْسَانَ لَكَفُورًا» (الحج، ۶۶) می‌توان دریافت که طبیعت انسان به شر گرایش دارد و ذاتاً می‌خواهد آزاد باشد و مانعی در انجام دادن تمایلات و برآوردن خواهش‌های نفسانی نداشته باشد؛ بنابراین طبیعت آدمی اگر بر شر هم نباشد، اما گرایش شر بر خیر غلبه دارد (همان، ج ۱۱، ص ۱۲۶).

همهٔ رذایل و فضائل به قوای سه‌گانه انسان یعنی عقل و غضب و شهوت، متعلق‌اند. انحراف در هریک از قوا یا انحراف در کمیت یا در کیفیت است. انحراف در کمیت یا زیاده‌روی از اعتدال و یا نقصان آن است و انحراف در کیفیت به علت فساد و زبونی آن قواست. پس بیماری‌های هر قوه‌ای یا به حسب افراط و تفریط است یا به حسب تباهی و پستی کیفیت.

اینکه در انسان هم گرایش به امور منفی وجود دارد و هم گرایش به مثبت‌ها به این علت است که انسان بتواند تکامل پیدا کند. تکامل زمانی معنا می‌یابد که انسان گرایش به امور منفی نیز داشته باشد و به رغم آنکه از درون گرایش به امور زشت دارد، از اقدام به آن‌ها خودداری کند (شیروانی، ۱۳۷۶، صص ۲۱۹-۲۱۱). با توجه به اهمیت ویژه موارد ذکر شده در آثار اندیشمندان مسلمان و لزوم شناخت و اصلاح ضعف‌های رفتاری افراد، تحقیق حاضر، در تلاش برای تبیین ضعف‌های رفتاری انسان و روش‌های اصلاحی آن از منظر قرآن کریم می‌باشد. لذا در این راستا با استفاده از روش تحلیل مضمون، به پرسش‌های ضعف‌های رفتاری انسان از نظر قرآن کریم کدام‌اند؟ و متناسب با این مبانی، چه

تبیین ضعف‌های رفتاری انسان و روش‌های تربیتی اصلاح آن بر اساس قرآن کریم...؛ برهن و حسینی | ۹۱

روش‌های تربیتی برای اصلاح آن‌ها بر اساس قرآن کریم می‌توان استخراج کرد؟ پاسخ داده می‌شود.

پیشینه پژوهش

در همین زمینه، پژوهش‌هایی به شرح ذیل انجام شده است: حسین‌خانی (۱۴۰۱) در پایان‌نامه خود با عنوان «نقش رفتارهای اجتماعی انسان در نعمت‌های دنیوی از دیدگاه قرآن» به چند دسته از رفتارهای اجتماعی انسان از نظر اقتصادی، سیاسی، تربیتی و فرهنگی می‌پردازد که باعث زوال نعمت‌های دنیوی می‌شود. رفتارهای اجتماعی اقتصادی مانند ربا دادن و گرفتن، اسراف کردن، کم‌فروشی، بخل ورزیدن و رفتارهای اجتماعی سیاسی همچون؛ انتخاب و رضایت به رهبران و مسئولان نالایق، پیمان‌شکنی، دوستی با کفار و منافقان و اهل کتاب، تکذیب فرشتگان الهی و نافرمانی از آن‌ها و گریز از جنگ در راه خدا و رفتارهای اجتماعی تربیتی مانند رویگردانی از عبادت، کفران نعمت، رفتارهای کفرآمیز و شرک‌آلود، اشتغال به تمتعات دنیوی و غرق شدن در لذات و شهوات و رفتارهای اجتماعی فرهنگی مانند: اختلاف، گناه کردن، ظلم کردن، قطع صلح‌رحم و عمل بر اساس آداب و رسوم غلط. حقیقی (۱۴۰۰) در پایان‌نامه خود با عنوان «تحلیل شیوه‌های تعامل انسان با خود از منظر قرآن کریم» به مواردی که باعث ضرر رساندن انسان به خود می‌شود مانند «آیه ۹ سوره الاعراف» اشاره می‌کند؛ تا انسان هرچه بیشتر در شناخت و تعامل صحیح با خود کمک کند. محسنی (۱۳۷۹) در پایان‌نامه «سیر تکاملی انسان از عالم ذر تا قیامت بر اساس قرآن و سنت» در بخش سوم به موانع رشد و کمال انسان همچون خودپرستی، حب دنیا، تکبر، پیروی از ظن و گمان اشاره کرده است. میرجلیلی (۱۳۷۶) در پایان‌نامه با عنوان «ستایش و نکوهش انسان در قرآن و نهج‌البلاغه» درصدد تبیین ابعاد مثبت و منفی انسان در قرآن برآمده است. بهروزی نژاد (۱۳۷۶) در پایان‌نامه «عامل سقوط و انحطاط انسان‌ها از دیدگاه قرآن و حدیث» به دو دسته عوامل فردی-شهوات و صفات رذیله-و عوامل اجتماعی سقوط-زمامداران فاسد و ترک فضایل و... اشاره کرده است. در اکثر پژوهش‌های دانشگاهی با توجه به دیدگاه متفکران اسلامی درباره انسان که مبنا قرار گرفته

است کمتر به بهره‌گیری مستقیم از منابع دست‌اول باهدف استخراج روش‌های تربیتی پرداخته شده است. پژوهش‌هایی هم که باهدف شناخت انسان براساس قرآن کریم صورت گرفته است، تنها به جزئی از آدمی پرداخته و نگاه جامع و کامل به انسان و ضعف‌های رفتاری او به‌منظور استخراج اصول و روش‌های تربیتی جهت اصلاح نادیده گرفته شده است.

روش^۱

تحقیق حاضر از نوع کیفی است و از شیوه تحلیل مضمون استفاده شده است. «تحلیل مضمون» یکی از شیوه‌های متداول تحلیل محتوا و روشی برای تحلیل داده‌های کیفی است. تحلیل مضمون، روشی برای شناخت، شناسایی، تحلیل و گزارش الگوهای موجود در داده‌های کیفی است. تحلیل مضمون در کمترین حالت، مجموعه داده‌ها را با جزئیات بسیار سازمان‌دهی و شرح می‌دهد. تحلیل مضمون فراگردی بازگشتی است که در آن حرکت به عقب و جلو در بین مراحل تحلیل وجود دارد (خنیفر و مسلمی، ۱۳۹۸، ج ۱: ۵۶-۵۱). مراحل تجزیه و تحلیل داده‌ها در روش تحلیل مضمون به شرح زیر است:

تجزیه و توصیف متن از طریق آشناسدن با متن و کدگذاری اولیه، تشریح و تفسیر متن از طریق استخراج مضامین پایه از بخش‌های کدگذاری شده متن و پالایش و بازبینی مضامین برای دستیابی به مضامین سازمان‌دهنده، جمع‌بندی مضامین سازمان‌دهنده و قرار دادن آن‌ها در زمره مضمون کلی‌تر (مضامین فراگیر) (عابدی جعفری و دیگران، ۱۳۹۰، ص ۱۵۱). جامعه آماری موردنظر در این پژوهش، آیات قرآنی مرتبط با ضعف رفتاری انسان است. برای اطمینان از تفسیر صحیح آیات، از تفاسیر معتبر همچون المیزان، نمونه، نور و اُطیب البیان فی تفسیر القرآن استفاده و بدین منظور، مراحل زیر طی گردیده است:

نخست، ضعف رفتاری در کل آیات قرآن کریم و تفاسیر یاد شده، به‌صورت اولیه

تبیین ضعف‌های رفتاری انسان و روش‌های تربیتی اصلاح آن بر اساس قرآن کریم...؛ برهن و حسینی | ۹۳

بررسی و فیش‌برداری صورت گرفت. پس از آن، ضعف‌های مختلف در این زمینه در دو حوزه فردی و اجتماعی استخراج و کدگذاری اولیه شد. سپس، مضامین پایه با توجه به کدگذاری اولیه به دست آمده‌اند. به منظور دستیابی به مضامین سازمان دهنده، مضامین پایه دوباره بررسی شدند و در رفت و برگشت بین آن‌ها، مضامین سازمان دهنده مشخص شد. بر اساس تعاریف مطرح شده در مبانی نظری، مواردی که ذیل ضعف رفتاری قرار داشتند، ذیل مبانی، آن‌هایی که دارای اصول کلی بودند، ذیل اصول و آن‌هایی که به انواع راه‌های اصلاح این ضعف‌ها اشاره می‌کردند، ذیل روش‌ها در مضامین کلی‌تر و فراگیر قرار گرفتند. برای اعتباریابی پژوهش، تمامی محتوا از کدگذاری‌ها و طبقه‌بندی مفاهیم برای اعضای هیئت علمی متخصص بر اساس سوابق علمی و پژوهشی مرتبط، ارسال گردید و بررسی‌ها و اصلاحات پیشنهادی ایشان، اعمال و دوباره جهت بررسی مجدد ارسال و سرانجام توسط اساتید یادشده، تأیید نهایی گردید. از عوامل مهم دیگر در این زمینه، همگونی بررسی حاصل شده از تحلیل آیات و نکات تفسیری سوره‌های مختلف است. علاوه بر موارد یادشده، مقایسه‌های تحلیلی و مراجعه به داده‌های خام از طریق ارزیابی‌های رفت و برگشتی انجام شد تا ساخت بندی نظریه به درستی صورت گیرد. در هر کدام از مراحل فوق، با وجود استخراج مؤلفه‌ها از آیات، برای افزایش یافتن دقت کار، دوباره به متن و تفسیر آیات قرآن مراجعه شده است.

یافته‌ها

ابتدا ضعف‌های رفتاری در قرآن شناسایی و سپس آیات مرتبط با آن‌ها بررسی شده است. ضعف‌های رفتاری در دو بخش فردی و اجتماعی تقسیم گردیده در جدول ۱ آمده است. متناسب با هر کدام از ضعف‌ها به منظور به کارگیری اصول-راهنمای عمل-و روش‌های تربیتی، ذیل سه مضمون فراگیر ضعف‌های رفتاری، اصول و روش‌های تربیتی طبقه‌بندی و تبیین می‌گردد.

جدول ۱. کدگذاری و طبقه‌بندی مضامین پایه تا فراگیر ضعف‌های رفتاری

مضمون فراگیر	مضامین سازمان دهنده	مضامین پایه	شواهد قرآنی کدگذاری شده / کد مفهوم
ضعف‌های رفتاری	غفلت در زندگی	غفلت از خدا پس از برطرف شدن مشکلات؛ گمراهی به سبب عناد و لجبازی؛ فریب خوردن از دنیا و مغرور شدن به رحمت خدا؛ فراموش کردن خدا و دچار شدن به خود فراموشی؛ غفلت از خدا به سبب اموال و فرزندان؛ غفلت از نشانه‌های آسمان و زمین؛ ناامید شدن به سبب غفلت از قدرت و رحمت خدا؛ بسته بودن دیدگان و نشنیدن سخنان حق؛ رویگردانی از دلایل اثبات‌کننده معاد	(یونس، ۱۲)؛ (فرقان، ۴۴)؛ (اعراف، ۱۷۸)؛ (لقمان، ۳۳)؛ (فاطر، ۵)؛ (حشر، ۱۹)؛ (منافقون، ۹)؛ (یوسف، ۱۰۵)؛ (اسراء، ۸۳)؛ (کهف، ۱۰۱)؛ (انبیاء، ۱)؛ (روم، ۹)؛ (ق، ۲۲)؛ (ذاریات، ۱۱)
	ناسپاس بودن	ناسپاس بودن انسان پس از دیدن الطاف خداوند؛ کفران کردن پس از سلب حکیمانه نعمات؛ کمک خواستن مشرکان از خدا بهنگام سختی و برگشتن به شرک پس از رفع سختی	(اسراء، ۶۷)؛ (هود، ۹)؛ (عنکبوت، ۶۵)؛ (زمر، ۸)؛ (مؤمنون، ۷۶-۷۵)؛ (قصص، ۷۸)؛
	غرور و تکبر	روی برگرداندن مغرورانه انسان پس از اعطای نعمت؛ دوری از طاعت و عبادت با کبر؛ تکذیب روز جزا به دلیل غرور	(اسراء، ۸۳)؛ (فصلت، ۵۱)؛ (انفطار، ۹)؛
	عجول بودن	طلب نیکی‌ها و بدی‌ها بدون توجه عواقب امور و از روی جهل	(اسراء، ۱۱)؛
	حریص بودن	حریص و بی‌تاب آفریده شدن انسان؛ بی‌تابی هنگام آسیب رسیدن به او؛ گمان به جاودانگی ثروت؛ رها نشدن از مرگ و عدم یاری دیگران و ثروتش	(معارج، ۲۱-۱۹)؛ (همزه، ۳)؛ (قصص، ۸۱)؛
	کم‌طاقتی و یأس در سختی‌ها	مأیوس شدن به هنگام رسیدن سختی؛ شادمان شدن انسان به هنگام رسیدن نعمت و ناامید شدن بهنگام رسیدن آسیب به او	(مؤمنون، ۷۷)؛ (روم، ۳۳ و ۳۶)؛
	بخل‌ورزی	نتیجه بخل ورزیدن در قیامت: اموالشان طوق گردنشان می‌شود؛ دوست‌نداشتن خودخواه از سوی خدا؛ بخل‌ورزی در انفاق و فرمان دادن دیگران به بخل ورزیدن؛ بیرون ریختن کینه‌های درونی به خاطر خسیس بودن؛ بی‌نیاز بودن خدا	(آل عمران، ۱۸۰)؛ (نساء، ۳۷-۳۶)؛ (بقره، ۲۳۷)؛ (محمد، ۳۸-۳۷)؛ (بقره، ۲۶۸)؛ (توبه، ۳۵ و ۹۸)؛

مضمون فراگیر	مضامین سازمان دهنده	مضامین پایه	شواهد قرآنی کدگذاری شده / کد مفهوم
		از اموال بخیل؛ ترساندن انسان توسط شیطان به همراهی انفاق و فقیر شدن؛ داغ کردن اموال بر اعضای بخیلان در روز قیامت	
	مسخره کردن	عدم مسخره کردن زنان و مردان؛ صدا نزدن یکدیگر با القاب زشت؛ خندیدن بدکاران به مؤمنان از روی ریشخند و استهزاء و با اشاره چشم و ابرو	(حجرات، ۱۱)؛ (مطففین، ۳۰-۲۹)؛ (بقره، ۲۱۲)
	عیب‌جویی	عیب‌جویی از مؤمنانی که صدقه افزون‌تری می‌دهند؛ نفرین بر عیب‌جوی بدگوی در قرآن؛ عدم تفحص در امور دیگران؛ غیبت کردن به‌مثابه خوردن گوشت برادر مؤمن	(توبه، ۷۹)؛ (همزه، ۱)؛ (حجرات، ۱۲)
	کینه‌توزی	خالی کردن سینه از کینه شرط ورود به بهشت؛ دعای مؤمنان مبنی بر عدم قراردادن کینه و خیانت نسبت به دیگران؛ کینه انداختن بین انسان‌ها از طریق شراب و قمار و بازداشتن از یاد خدا و نماز توسط شیطان	(اعراف، ۴۳)؛ (حشر، ۱۰)؛ (مائده، ۹۱)
	نفاق	نفاق: بیماری سخت در دل کافران به سبب دروغ‌هایشان؛ دروغ‌گوی واقعی: به آیات خدا ایمان ندارد؛ خداوند آگاه به اسرار نهان و سخنان در گوشی انسان‌هاست.	(بقره، ۱۰)؛ (نحل، ۱۰۵)؛ (توبه، ۷۸)

جدول ۲. کدگذاری و طبقه‌بندی مضامین پایه تا فراگیر روش‌های تربیتی

مضمون فراگیر	مضامین سازمان دهنده	مضامین پایه	شواهد قرآنی کدگذاری شده / کد مفهوم
روش‌های تربیتی	یاد حق	آرام گرفتن دل‌ها با یاد خدا برای ایمان آورندگان؛ یاد کردن نعمت خداوند و رزاق بودن او؛ به یاد آوردن آفریدگار واقعی و نهایی؛ یاد کردن بسیار خدا در نبرد با مشرکان و کافران	(فاطر، ۳)؛ (رعد، ۲۸)؛ (واقعه، ۷۲)؛ (انفال، ۴۵)

مضمون فراگیر	مضامین سازمان دهنده	مضامین پایه	شواهد قرآنی کدگذاری شده / کد مفهوم
	شکرگزاری	روزی دادن به بندگان از آسمان و زمین فقط از سوی خدا؛ حضرت نوح «ع» نمونه بارز بنده بسیار شاکر؛ پسندیده بودن عمل شکرگزاری نزد خدا؛ شکرگزاری به سود خود بنده؛ برانگیختن پس از مرگ برای سپاسگزاری از خدا	(فاطر، ۳)؛ (اسراء، ۳)؛ (زمر، ۷)؛ (لقمان، ۱۲)؛ (بقره، ۵۶)
	هوشیاری	فراگرفتن قرآن نزد حکیمی دانا؛ تأمل و دقت در سرگذشت‌ها برای عبرت گرفتن؛ ارسال پیامبران روشنگر برای پند گرفتن و هوشیاری؛ هوشیار بودن در برابر دشمنان	(نمل، ۶)؛ (نساء، ۷۰)؛ (قلم، ۵۲)؛ (ق، ۳۷)؛ (دخان، ۱۳)؛ (نساء، ۷۱)
	شکیبایی	شکیبایی کردن اهل ایمان در برابر حوادث و پیوند مؤمنان با یکدیگر در آسایش و سختی؛ یاری خواستن از نماز و صبر؛ همراه بودن خداوند با صابران؛ آزمایش صابران با کاهش برخی از اموال و دادن اندکی ترس و گرسنگی؛ صبر و شکیبایی در مقابله با دشمنان؛ فرجامی نیکو برای صبرپیشگان در برابر عبادت و معصیت و مصیبت؛ توکل صبرپیشگان بر خدا هنگام حوادث؛ صبر کردن در برابر مسخره شدن از سوی دیگران؛ پاداش صبر؛ ورود به برترین مکان‌های بهشت؛ دفع بدی مردم با خوبی کردن به آن‌ها؛ قراردادن صابران به عنوان پیشوایان برای هدایت مردم؛ صبر نیکو؛ بدون جزع و ناخشنودی	(آل عمران، ۲۰۰)؛ (بقره، ۴۰)؛ (۱۵۳، ۱۵۵، ۲۵۰)؛ (آل عمران، ۱۷، ۱۲۶)؛ (یوسف، ۱۸)؛ (رعد، ۲۴)؛ (نحل، ۴۲)؛ (مؤمن، ۱۱۱)؛ (فرقان، ۷۵)؛ (قصص، ۵۴)؛ (سجده، ۲۴)؛ (احقاف، ۳۵)؛ (حجرات، ۵)؛ (طور، ۱۶)؛ (معارج، ۵)؛ (بلد، ۱۷)
	قناعت و رزی	روزی معین هر جنبنده و ثبت در کتابی روشن؛ روزی دادن از جایی که گمان نمی‌برد و قراردادن اندازه‌ای برای هر چیزی؛ آداب قناعت و بخشیدن مال؛ اعطای گوشت قربانی به تهیدستانی که اهل درخواست کردن نیستند و فقیرانی که اهل درخواست کردن هستند	(هود، ۶)؛ (طلاق، ۳-۲)؛ (یوسف، ۲۰)؛ (ضحی، ۸)؛ (ملک، ۴)؛ (حج، ۳۶)
	بالا بردن آستانه تحمل در مواجهه با	آزمایش کردن حضرت ابراهیم «ع» و سر بلند بیرون آمدن از همه امتحانات؛ آفریدن مرگ و زندگی برای آزمودن بشر؛ آزمایش بشر به نوعی خیر و شر؛ آزمودن نیت بندگان در مقام	(بقره، ۱۲۴)؛ (ملک، ۲)؛ (انبیاء، ۳۵)؛ (انفال، ۱۷)؛ (آل عمران، ۱۵۴)؛

مضمون فراگیر	مضامین سازمان دهنده	مضامین پایه	شواهد قرآنی کدگذاری شده / کد مفهوم
	سختی‌ها	عمل؛ امتحان کردن برای مشخص کردن مجاهدان و صابران؛ آزمایش حضرت ابراهیم «ع» برای قربانی کردن فرزندش	(محمد، ۳۱)؛ (کهف، ۸)؛ (صافات، ۱۰۶-۱۰۱)؛ (ابراهیم، ۳۷)؛ (مریم، ۴۸)؛ (انبیاء، ۶۰-۵۷ و ۶۸)
	بخشش	بهترین بخشش: گفتاری پسندیده در برابر تهیدستان و عفوی کریمانه نسبت به خشم و بدزبانی مستمندان؛ نرسیدن آسیب در میدان جنگ؛ بخششی از سوی خدا؛ فرمان خدا به بندگان برای بخشش به خویشاوندان؛ عطای خدا در این دنیا از کسی ممنوع شدنی نیست	(بقره، ۲۶۳)؛ (آل عمران، ۱۷۰، ۱۷۴)؛ (نساء، ۷۳، ۷۰)؛ (توبه، ۴۳)؛ (نحل، ۹۰)؛ (ضحی، ۵)؛ (حدید، ۲۹)؛ (جمعه، ۴)؛ (نجم، ۳۴)؛ (اسراء، ۲۰)
	ارشاد پذیری	بهترین امت از سوی خدا: مسلمانانی که دیگران را ارشاد می‌کنند؛ ارشاد کردن از ویژگی‌های زنان و مردان مؤمن؛ ویژگی ارشاد کردن: امر به معروف و نهی از منکر	(آل عمران، ۱۱۰)؛ (توبه، ۷۱)؛ (آل عمران، ۱۰۴)
	ستاربت	پرده‌پوشی و بخشش از شیوه پیامبران؛ بخشیدن دیگران از شروط بخشیده شدن از سوی خدا؛ بخشش و پرده‌پوشی بدون سرزنش: بهترین بخشش	(اعراف، ۱۹۹)؛ (نور، ۲۲)؛ (شوری، ۴۰)؛ (زخرف، ۸۹)؛ (حجر، ۸۵)
	تأثیر گذاری قلبی	دعوت مردم با پند و اندرز نیکو و مجادله با : نیکوترین شیوه؛ دعوت کنندگان به سوی خدا خوش گفتارترین و از تسلیم شدگان هستند؛ موعظه‌های لقمان به پسرش: عدم شرک به خدا، احترام به والدین، آگاه بودن به ذره‌ای از عمل در روز حسابرسی از سوی خدا، برپاداشتن نماز و امر به معروف و نهی از منکر و شکیبایی در برابر سختی‌ها، برنگرداندن صورت از مردم با غرور، میانه‌رو بودن در راه رفتن، کاستن از صدا؛ اشاره خداوند به گفتار نرم حضرت موسی «ع» در برابر فرعون به امید پذیرش حق و کناره گیری از سرکشی	(نحل، ۱۲۵)؛ (فصلت، ۳۳)؛ (لقمان، ۱۹-۱۳)؛ (طه، ۴۴- ۴۳)

مضمون فراگیر	مضامین سازمان دهنده	مضامین پایه	شواهد قرآنی کدگذاری شده / کد مفهوم
	سکوت مدبرانه و راست‌گویی	ستایش راست‌گویان از سوی خدا و اعطای پاداش بزرگ به آنها	(آل عمران، ۱۷)؛ (مائده، ۱۱۹)

یکی از جلوه‌های نمایانگر شخصیت آدمی، رفتار اوست. در فرهنگ قرآنی، انسان به‌طور عام برخی صفات ناپسند را به‌عنوان خلق‌و‌خوی همراه دارد و در کنار آیاتی که انسان را به صفاتی چون ناسپاسی و ستمکاری متصف می‌سازند، گاه برخی صفات نکوهیده در آفرینش با انسان قرین می‌گردند.^۱

الف) ضعف‌های رفتاری در حوزه فردی

برخی ضعف‌ها، در حوزه فردی و در رابطه انسان با خود وجود دارد که از آن تحت عنوان ضعف‌های رفتاری حوزه فردی نام برده می‌شود:

۱. غفلت در زندگی

یکی از ضعف‌های انسان غفلت از یاد خداست. غفلت عبارت از ضعف و سستی نفس از توجه و التفات به هدف و مقصود خود می‌باشد. این صفت نشانه انحراف از اعتدال در قوه شهویه یا غضبیه است (نراقی؛ مجتبی، ۱۳۷۷، ج ۳، ص ۱۳۷). سرچشمه رذایل، غفلت از یاد خدا و نعمات اوست. این غفلت گاه ناشی از تعمد و مخالفت و هوشیارانه و گاه سهوی و ناهوشیارانه است. انسان به هنگام اضطراب و سختی به ذکر و یاد خدا می‌پردازد. خاصیت مشکلات و حوادث دردناک، کنار رفتن حجاب‌ها از روی فطرت پاک آدمی است (مکارم شیرازی، ۱۳۸۰، ج ۸، ص ۲۳۸).

۱. (المعارج، ۹) و (الانبیاء، ۷)

۲. ناسپاس بودن

ناسپاسی از مُتعلقات قوای سه‌گانه انسان است. از آن جهت که نسبت به نعمت‌ها جاهل است، به قوه عاقله، از جهت غلبه بر دیگران برای رسیدن به نعمت بیشتر مربوط به قوه غضبیه و از جهت ناسپاسی نسبت به مال و فرزندان به قوه شهویه مربوط است. کفران نعمت به معنای پوشاندن و نادیده گرفتن نعمت‌هاست (الاسراء، ۶۷). در آیات دیگر نیز^۱ طریق اتمام حجت و بیدارسازی ناسپاسان آمده است (مکرم شیرازی، ۱۳۸۰، ج ۱۴، ص ۲۸۶)؛ بنابراین، انسان به طرق مختلف در حیطه آزمایش الهی قرار می‌گیرد که این امتحانات الهی گاه با نعمت و گاه با بلا است؛ اما انسان ضعیف، با رسیدن به این بلاها، تمامی نعمت‌ها و اهداف آزمون الهی را فراموش می‌کند و به کفران نعمت می‌پردازد. با اینکه خداوند از سپاس و تشکر نعمت پذیران بی‌نیاز است و بزرگوarter از آن است که ناسپاسان را محروم سازد، کفران نعمت و عذاب‌هایی که در پی آن می‌آیند همچون، از بین رفتن نعمت^۲، نارضایتی خداوند^۳، عقوبت سریع، رفتن به دوزخ^۴ و نزول عذاب^۵ نتیجه انعکاس خود عمل انسان است.

۳. غرور و تکبر

غرور و تکبر از رذائل دو قوه غضب و شهوت است. متکبر آن است که خود را بالاتر از غیر ببیند و مرتبه خود را بیشتر شمارد (نراقی، ۱۳۶۱، ج ۱: ۳۷۹). در آیاتی از قرآن^۶ به این صفت به‌عنوان یکی از ریشه‌دارترین ضعف‌های اخلاقی انسان‌های تربیت‌نیافته اشاره شده است. طبیعت انسان چون غریزه شهوت و غضب دارد موقعی که غرق شهوات نفسانیه

۱. (هود، ۹)، (الغنکبوت، ۶۵)، (الزمر، ۸)

۲. (سبأ، ۱۷-۱۵)

۳. (الزمر، ۷)

۴. (ابراهیم، ۲۸)

۵. (ابراهیم، ۷)

۶. (الاسراء، ۸۳) و (فصلت، ۵۱) و (الانفطار، ۹)

مخصوصاً مال و جاه و مقام شد، دین و خدا و وظایف دینی را فراموش می‌کند و این‌گونه دست به تکبر و تجبر و عجب و طغیان و ظلم به زیردستان می‌نماید (طیب، ۱۳۸۸، ج ۸: ۲۹۸). بر اساس آیه ۹ سوره الانفطار منشأ غرور و غفلت عدم ایمان به روز رستاخیز می‌باشد (مکارم شیرازی، ۱۳۸۰، ج ۲۶، ص ۲۲۳).

۴. عجزول بودن

عجزول بودن یکی از نتایج ضعف نفس به شمار می‌آید و از رذائل قوه غضبیه است و از سوی دیگر، چون ضد آن صبر است، در قوه شهویه نیز مورد بررسی قرار می‌گیرد. «...وَكَانَ الْإِنْسَانُ عَجُولًا» (الاسراء، ۱۱). انسان بسا ظاهر امری را در بدو امر خوب به نظر بیاورد لکن خبر از عاقبت آن ندارد که به ضررش تمام می‌شود لذا تعجیل می‌کند و فکر عواقب آن را نمی‌کند (طیب، ۱۳۸۸، ج ۸: ۲۲۷). انسان همان‌گونه که نیکی‌ها را طلب می‌کند به‌خاطر دستپاچگی و عدم مطالعه کافی به طلب بدی‌ها برمی‌خیزد؛ چراکه انسان ذاتاً عجزول است (مکارم شیرازی، ۱۳۸۰، ج ۱۲، ص ۳۹).

۵. حریص بودن

حرص حالتی نفسانی است که انسان را بر گرد آوردن آنچه نیاز ندارد برمی‌انگیزد بی‌آنکه به مقدار معینی اکتفا کند و این از پستی قوه شهویه است (المعارج، ۱۹). انسان به‌خاطر اخلاق در ارض و چسبیدنش به زندگی مادی زمینی و فرورفتنش در آرزوهای دور و دراز، از مال دنیا به آن مقداری که حوائج ضروری زندگی کوتاه دنیا و ایام گذرای آن را کفایت کند قانع نمی‌شود، بلکه هر قدر مالش زیادتر شود حرصش تا بی‌نهایت زیادتر می‌گردد، شروع به یاغی‌گری می‌نمایند. این خطای عملی مستند به خطای فکری او است، که پنداشته مال او را جاودان می‌سازد (طباطبائی، ۱۳۹۳، ق، ج ۲۰، ص ۶۱۶). با توجه به این ضعف، این انسان است که مایه سعادت خود را مایه بدبختی خود می‌سازد و به‌جای اینکه در راه سعادت خود صرف کند، در راه بدبختی خود صرف می‌کند.

تبیین ضعف‌های رفتاری انسان و روش‌های تربیتی اصلاح آن بر اساس قرآن کریم...؛ برهنمن و حسینی | ۱۰۱

۶. کم‌طاقتی و یأس در مواجهه با سختی‌ها

سبب یأس و ناامیدی، افزایش میل و رغبت در خواهش‌های طبیعی و میل به مقتضیات قوه غضب و شهوت و توقع بقاء امور جسمانی است. در آموزه‌های دینی، یأس از رحمت خدا بزرگ‌ترین گناه برشمرده شده است.^۱ «مبلس»^۲ از ماده «ابلاس» به معنای اندوهی است که پس از وقوع حادثه تلخ و شدید به انسان دست می‌دهد و غالباً او را به سکوت و حیرت و یأس می‌کشاند (قرائتی، ۱۳۸۸، ج ۶: ۱۱۹). با توجه به تفسیر آیات^۳ برداشت می‌شود که انسان با سرکشی و طغیان، زمان مشاهده امتحانی سخت از همه چیز ناامید و مأیوس می‌شود، در صورتی که امتحانات الهی یا برای تربیت افراد ضعیف و سرکش است یا برای پاک‌سازی و استیصال هدف. لذا از این آیه استفاده می‌شود که لااقل، بخشی از مصائب و گرفتاری‌هایی که دامان انسان را می‌گیرد نتیجه اعمال و گناهان او است، خدا می‌خواهد به این وسیله به آن‌ها هشدار دهد و آنان را پاک کرده و به سوی خود برگرداند.

۷. بخل‌ورزی

از صفات رذیله‌ای که مورد نکوهش عقل و از سوی دیگر از رذیلت‌های قوه شهویه است، بخل‌ورزی می‌باشد.^۴

سرچشمه بخل ناآگاهی و تحلیل غلط از خیر و شر است (قرائتی، ۱۳۹۱، ج ۱: ۶۶۱). اموالی که تنها در مسیر هوس‌های فردی و گاهی مصارف جنون‌آمیز بکار گرفته شده و یا بی‌دلیل روی هم انباشته گردیده و هیچ‌کس از آن استفاده نکرده، همانند سایر اعمال زشت انسان، در روز رستاخیز طبق قانون تجسم اعمال، تجسم می‌یابد و به صورت وسیله عذاب دردناکی در خواهد آمد (مکارم شیرازی، ۱۳۸۰، ج ۳، ص ۱۹۰). بخل از پیامدهای

۱. (یوسف، ۸۷)

۲. «حَتَّىٰ إِذَا فَتَحْنَا عَلَيْهِم بَابًا ذَا عَذَابٍ شَدِيدٍ إِذَا هُمْ فِيهِ مُبْلِسُونَ: تا آنکه بر آن‌ها دری از بلا و عذاب سخت گشودیم که دیگر ناگاه در آن عذاب از هر سو نوید شدند.»

۳. (المومنون، ۷۷) و (الروم، ۳۳)

۴. (آل عمران، ۱۸۰)؛ (النساء، ۳۶) و (بقره، ۲۳۷)

دنیادوستی است^۱. با توجه به این مبنا، بخیل کسی است که خود را از خدا و خلق خدا جدا کرده و با شیطان، نفس اماره و اموال ذخیره خود، مأنوس شده است.

ب) ضعف‌های رفتاری در حوزه اجتماعی

از دیدگاه قرآن اراده و انتخاب تا حدودی در ایجاد کنش تأثیر دارد، اما گاه پیش می‌آید که رفتار از قلمرو انتخاب بیرون است و عوامل دیگری در آن تأثیر می‌گذارد. آموزه‌های قرآن به نهی و پرهیز از این ضعف‌های رفتاری اشاره می‌کند از جمله: نهی و جلوگیری از تهمت و اشاعه فحشا و...^۲. علاوه بر این به نقش خرده‌فرهنگ‌ها و گروه‌ها و آشوب‌های اجتماعی در این ضعف‌ها نیز اشاره می‌کند.^۳ در ذیل به برخی از ضعف‌های رفتاری در حوزه اجتماعی می‌پردازیم:

۱. مسخره کردن

مسخره کردن یا از روی عداوت است یا تکبر و کوچک شمردن شخصی که به او استهزاء می‌شود، در این صورت از رذائل قوه غضبیه است و از طرفی که باعث خندانند مردم به جهت طمع رسیدن به مال است، از ضعف‌های قوه شهویه می‌باشد. در آیه ۱۱ سوره الحجرات و آیات ۲۹-۳۰ سوره المطففین این آیه به بعضی عوامل و ریشه‌های فتنه و درگیری که مسخره کردن، تحقیر کردن و بدنام بردن است اشاره می‌کند.

استهزاء عبارت است از اینکه چیزی بگویی و یا به منظوری اشاره کنی و یا عملاً تقلید طرف را در آوری، به طوری که بینندگان و شنوندگان بالطبع از آن سخن و یا اشاره و یا تقلید بخندند (طباطبائی، ۱۳۹۳، ق، ج ۱۸: ۴۸۱). سرچشمه استهزاء و سخریه همان حس خودبرتربینی و کبر و غرور است. تحقیر دیگران از زشت‌ترین عیوب اخلاقی است که بازتاب آن در تمام زندگی انسان‌ها ممکن است آشکار شود (مکارم شیرازی، ۱۳۸۰، ج ۲۲،

۱. (النساء، ۳۶)؛ (آل عمران، ۱۸۰)؛ (محمد، ۳۸) و (بقره، ۲۳۷)

۲. (النور، ۱۹ و ۴)

۳. (الانبیاء، ۷۴)؛ (الاعراف، ۱۲۷)؛ (المائدة، ۵۱)؛ (القصص، ۷۹)؛ (بقره، ۱۷۰)؛ (النمل، ۳۴)

تبیین ضعف‌های رفتاری انسان و روش‌های تربیتی اصلاح آن بر اساس قرآن کریم...؛ برهنمن و حسینی | ۱۰۳
ص ۱۷۹).

۲. عیب‌جویی

پدید آمدن شادی و انبساط در نتیجه آشکار ساختن عیب مردم، از انحرافات قوه شهویه است و از سوی دیگر این رفتار به دلیل حسد و کینه و غضب بوده لذا از رذائل قوه غضبیه می‌باشد (نراقی؛ مجتبی، ۱۳۷۷، ج ۲، صص ۳۹۷ و ۳۶۰). در آیه ۷۹ سوره التوبه و آیه ۱ سوره الهمزه اشاره به صفات عمومی منافقان شده است که آن‌ها افرادی لجوج، بهانه‌جو، ایرادگیر و کارشکن هستند، هر کار مثبتی را، با وصله‌های نامناسبی تحقیر کرده، بد جلوه می‌دهند تا هم مردم را در انجام کارهای نیک دلسرد سازند و هم بدبینی و سوءظن را بنا نهند و به این وسیله چرخ‌های فعالیت‌های مفید و سازنده در اجتماع از کار بیفتند (مکارم شیرازی، ۱۳۸۰، ج ۸، ص ۵۶). غالباً عیب‌جویی ملازم غیبت، تهمت، دوری و انقطاع دوستی، ایداء و استهزاء است که همه این‌ها به تباهی می‌انجامد.

۳. کینه‌توزی

کینه ثمره غضب است، زیرا زمانی که غضب به ناچار سرکوب شود و به باطن رود، به صورت حقد و کینه درمی‌آید. لذا این رفتار از ضعف‌های قوه غضبیه است. «وَنَزَعْنَا مَا فِي صُدُورِهِمْ مِّنْ غَلٍّ» (الاعراف، ۴۳). «غل» از بزرگ‌ترین ناملایماتی است که آدمی را مکدر می‌سازد، چون هیچ‌کسی نیست که از دوستی با دیگران بی‌نیاز باشد و دوستی با اشخاص تا زمانی قابل دوام است که از یکدیگر حرکاتی که موافق طبع نیست نبینند، چون اگر حرکات و توقعات طرف مطابق میل نباشد الفت به خشم مبدل شده و همین خشم بر او عیش را ناگوار می‌سازد (طباطبائی، ۱۳۹۳، ق، ج ۸، ص ۱۴۵). لذا به واسطه این رفتار ناپسند علاوه بر نقص در ایمان و انجام بسیاری از جنایات، هم سلامت جسم هم سرمایه‌های وجودی افراد و سرمایه‌های اجتماعی به خطر می‌افتد و از بین می‌رود تا جایی که بسیاری از ارزش‌های انسانی را فراموش می‌شود.

۴. نفاق

نفاق نشأت گرفته از یک ضعف روحی و روانی است که فرد با دو چهره متفاوت در برابر مردم ظاهر می‌شود؛ کسی که سخن می‌گوید ولی عمل نمی‌کند و کسی که سخنان و رفتارش موجب تفرقه در جامعه می‌شود.

دورویی و دروغ‌گویی منافق ریشه در زیاده‌روی و انحراف قوای سه‌گانه است؛ بدین صورت که وجود وسوسه‌ها، موجب پستی قوه مُدرکه می‌شود و از سوی دیگر منافق برخلاف آنچه وجود دارد، به دروغ و از روی کینه و دشمنی، خبر می‌دهد که این از رذائل قوه غضبیه و یا رفتاری است که از روی مال دوستی و طمع سرچشمه می‌گیرد یا دروغ‌گویی و دورویی در وفای به عزم که به قوه شهویه مربوط است. در آموزه‌های قرآن، به این موضوع اشاره شده است^۱. انسان مرکب از دو جنبه ظاهر و باطن است. همین‌طور که برای بدن امراضی است که موجب الم و درد می‌گردد؛ برای روح هم امراضی است که عبارت است از اخلاق رذیله و صفات خبیثه و ملکات ناپسند که موجب نقص می‌شود و این‌گونه انسان حقایق را نمی‌بیند و نمی‌شنود زیرا به بزرگ‌ترین امراض از جمله کفر و نفاق و ضلالت، حب جاه و ریاست، عناد و عصیبت، کبر و عجب و حسد، قساوت قلب و حقد و عداوت مبتلا می‌شود؛ امراضی که در منافقین نیز دیده می‌شود (طیب، ۱۳۸۷، ج ۱: ۳۶۳).

ج) روش‌های تربیتی اصلاح ضعف رفتاری انسان

جهت اصلاح ضعف‌های فردی و اجتماعی نام‌برده شده، برخی از مهم‌ترین روش‌های تربیتی اصلاح ضعف رفتاری برگرفته از آموزه‌های دینی به‌قرار ذیل می‌باشد:

۱. یاد حق

یاد خدا و نعمت‌های او عامل غفلت‌زدایی است^۲. خدای رحمان از سر رحمت و محبت بی‌حد خویش بدین امر تذکر داده است تا دل‌های مردم بدان نرم شود و توحید در جانشان

۱. (بقره، ۱۰)؛ (النحل، ۱۰۵) و (التوبه، ۷۸).

۲. (فاطر، ۳).

تبیین ضعف‌های رفتاری انسان و روش‌های تربیتی اصلاح آن بر اساس قرآن کریم...؛ برهن و حسینی | ۱۰۵

جاری گردد.

این یادآوری برانگیزاننده عقل و فطرت است تا انسان در برابر عظمت و رحمت خدا سر تعظیم فرود آورد و تربیت با همین امر سامان می‌یابد.^۱ یاد حق همراه با ذکر او، اولین گام تربیتی است زیرا اساس اصلاح دل، در اشتغال به یاد خداست و زمانی که قلب به واقع اصلاح شود کردار و رفتار انسان اصلاح می‌شود. امیرالمؤمنین فرمودند: «هر که دل خود را به دوام یاد خدا آباد گرداند، کردارش در نهان و آشکار نیکو باشد» (خوانساری، ۱۳۶۰، ج ۵:۳۸۷).

۲. سپاسمندی

شکر و سپاس به تناسب توان، یکی از وظایف بندگی است؛ هرچند که مخلوق از شکر خالق ناتوان است. علامه جعفری نیز شکر و سپاس را یکی از عالی‌ترین عوامل سازنده روح انسانی می‌داند. در راه وصول به چنین مقام، نخستین معرفتی که نصیب انسان می‌شود، توجه به این است که به هیچ وجه از خالق هستی طلبکار نیست و لذا آنچه را در زندگی به دست می‌آورد، ضرورتی نیست که خداوند مجبور است آن را به مخلوقات خود بدهد. در آموزه‌های قرآن کریم به یادآوری نعمت‌های الهی سفارش شده است (فاطر، ۳). نتیجه این درک طراوت و انبساط درونی است که در مواجهه با مصائب و ناگواری‌های حیات طبیعی، مختل نمی‌شود. یادآوری آنچه در انسان نهفته است، می‌تواند او را به سوی سعادت و کمال سوق دهد و سرآغاز انسانیت از اینجاست که از غفلت خارج شود و به مرحله آگاهی گام بگذارد و متوجه باشد که تمام نعمت‌هایی که در اختیار دارد، عنایت الهی است (واحدی و غریبی ممسنی، ۱۰۰:۱۳۹۴-۹۹). در این روش تربیتی، به نعماتی که خداوند در اختیار قرار داده است توجه می‌شود و فرد از شادی کوچک خود نیز لذت می‌برد و شاکر و سپاسگزار این سرمایه‌هاست.

۳. هوشیاری

بنابر آنچه بیان شد غرور به عنوان یک جهل مرگب است که ضد آن هوشیاری است. هر کس هوشیار و شناسای خود و ناتوانایی‌های خود، پروردگار خویش و دنیا و آخرت باشد و چگونگی سلوک راه به سوی خدا و آنچه آدمی را به او نزدیک می‌سازد و آنچه او را دور می‌کند، بداند و به آفات راه‌ها و سختی‌ها آگاه باشد، از غرور اجتناب می‌کند، زیرا هر که خود را در جایگاه بندگی نسبت به پروردگار شناخت، درمی‌یابد که این صفات و رفتار ناپسند، زیان‌بار است. در این صورت، غرور و فریفتگی که سرچشمه آن کشمکش اغراض و آرزومندی کشیده شدن به دنیا و جاه و مال باشد، از او برطرف می‌شود. در این روش تربیتی، امام علی (ع) به متکبران فخر فروش هشدار می‌دهد که به گذشته و آینده خود بنگرند و این صفت رذیله را از خود دور سازند. «فرزند آدم به چه چیز خود می‌نازد؟ آغازش نطفه بود و پایانش مردار شود. توان آن ندارد که خود را روزی دهد و نتواند که مرگش را از خود دفع کند» (دشتی، ۱۳۸۷، حکمت ۴۵۴). در حکمت‌های ۱۲۶ و ۴۱۹ نیز آمده است: آغاز و انجام زندگی خود را بنگرید و از ناتوانی‌های خود در برابر حوادث کوچک زندگی باخبر شوید تا از باده غرور و تکبر سرمست نگردید و راه زندگی را گم نکنید.

۴. شکیبایی

هر چه برای بنده در دنیا پدید آید، یا با خواهش و هوای نفس او سازگار است یا سازگار نیست، در هریک از این دو حال به صبر نیازمند است (نراقی؛ مجتبی‌وی، ۱۳۷۷، ج ۳، ص ۳۷۲). شکیبایی بر-متاع دنیا و هر آنچه انسان عجز و تمایل دارد به آن برسد- این است که به این امور میل و اعتنا نکند، و بداند که آن‌ها به عاریت به او سپرده شده و به زودی از او پس گرفته خواهد شد، پس در تنعم و تلذذ فرو نمی‌رود. صبر در این امور از صبر بر بلا دشوارتر است زیرا در این صبر مجبور بر ترک چیزهای لذیذ دنیا نیست بلکه برای بهره‌مندی از آن‌ها قدرت دست یافتن دارد، بخلاف بلا که او را اختیاری نیست و قدرت

تبیین ضعف‌های رفتاری انسان و روش‌های تربیتی اصلاح آن بر اساس قرآن کریم...؛ برهنمن و حسینی | ۱۰۷

دفع آن را ندارد پس صبر بر آن آسانتر است. در قرآن کریم^۱ نسبت به این مسئله به آدمی هشدار می‌دهد که عجله و شتاب برای رسیدن به دنیا، او را از یاد خدا غافل نسازد. این روش تربیتی یکی از منازل و مراحل رهروان دین و از مقامات اهل توحید است.

۵. قناعت ورزی

یکی از روش‌های اصلاح رفتار، میانه‌روی در معیشت و اکتفا به ضرورت است؛ زیرا کسی که خرجش زیاد باشد قناعت برای او ممکن نیست. روش تربیتی در حین تلاش، فرد برای آینده مضطرب باشد، بلکه بر فضل الهی اعتماد می‌کند^۲ و بداند که روزی هرکسی مقدر شده و به او خواهد رسید. در این روش، انسان باید در این امر نه به بالاتر از خود، بلکه به پایین‌تر از خود بنگرد که شیطان نظر هرکسی را در امر دنیا به بالاتر از خود متوجه می‌سازد و به او می‌گوید: «در طلب دنیا، سستی مکن... چرا بر خود سخت و تنگ می‌گیری و این قدر از خدا می‌ترسی، حال آنکه فلانی از تو عالم‌تر است و از خدا نمی‌ترسد؟» (نراقی؛ مجتبیوی، ۱۳۷۷، ج ۱۴۶: ۲).

۶. بالابردن آستانه تحمل در مواجهه با دشواری‌ها

«ابتلا» و «بلا» هر دو به معنی امتحان و آزمایش است، بدین ترتیب که کاری را به کسی پیشنهاد می‌کنند یا او را در حادثه و واقعه‌ای قرار می‌دهند تا بدین وسیله خود را نشان دهد و صفات باطنی او را مانند اطاعت، شجاعت، سخاوت، عفت، علم و وفا و یا نقطه مقابل آن‌ها و میزانشان را دریابند؛ و بدیهی است که امتحان و آزمایش همواره به وسیله عمل باشد، زیرا ابتلا جز با عمل معنا نمی‌یابد و در صحنه عمل است که صفات باطنی انسان ظاهر می‌شود (طباطبایی ۱۳۹۳ ق: ۲۶۸)؛ و نیز استعدادهای انسان از قوه به فعل درمی‌آید و به سوی کامل شدن پیش می‌رود. یکی از راهکارهای تربیتی در این زمینه توجه به الگوهای پاکی است که در قرآن اشاره شده مانند افرادی که در عرصه آزمایش الهی قرار گرفتند اما نسبت به

۱. (المنافقون، ۹)؛ (التغابن، ۱۴)

۲ (هود، ۶) (طلاق، ۳-۲)

خداوند و نعمت‌هایش ناسپاس نبوده‌اند و آستانهٔ تحمل بالایی در برابر سختی‌ها از خود نشان داده‌اند. راهکارهای دیگری همچون ریاضت، تحمیل به نفس و دعا برای اینکه برای غالب شدن بر سختی‌ها ذیل این روش تربیتی تبیین می‌گردد.^۱

۷. بخشش

هر کس خواستار معالجهٔ بخل است و بخواهد صفت سخاوت را کسب کند باید در اخباری که در ذمّ بخل و مدح سخاوت رسیده، بیندیشد و وعدهٔ عذابی که خدا برای بخیل ذکر کرده، به نظر آورد و احوال بخیلان و نفرت طبع را از ایشان ملاحظه کند تا به نور معرفت دریابد که در دنیا و آخرت، بخشش برای او از امساک بهتر است. آنگاه خود را بر بذل و گذشت از مال وادار سازد و تکرار کند تا رغبت او به بخشش برانگیخته شود و زمانی که این رغبت در او پدید آمد، از حالت نخست اجتناب کند و در بخشش درنگ نکند؛ زیرا شیطان در این لحظه او را از فقر می‌ترساند و در مقام وسوسه برمی‌آید (نراقی؛ مجتبوی، ۱۳۷۷، ج ۲، ص ۱۶۳). لذا معرفت نسبت به آفات بخل و فایدهٔ سخاوت، و همچنین کنشگری سخاوتمندانه در ساحات مختلف با حفظ شرایط، مقوم این روش است.

۸. ارشاد پذیری

استهزاء و مسخره کردن، موجب خواری و ذلت در پیشگاه خداوند، فرشتگان، پیامبران و همهٔ مردم خواهد شد. «اگر در حسرت و شرم و خجالت خود در روزی که بار گناهان کسانی را که استهزاء کرده بر دوش دارد و به دوزخ کشیده می‌شود، بیندیشد به وحشت می‌افتد و از خوار کردن دیگران بازمی‌ایستد. اگر این حقیقت را بدانند، درمی‌یابد که سزاوارتر این است که گاه بر خود بخندد و گاه بگرید» (نراقی؛ مجتبوی، ۱۳۷۷، ج ۲: ۳۸۶-۳۸۵). ارشاد و راهنمایی و بیان عواقب سوء رفتار از روش‌های یاری‌رسان است. با ارشاد و گوش سپردن به تذکرات و اندیشیدن در آن، از این رفتار به کلی اجتناب می‌کند. این روش تربیتی، علاوه بر اصلاح رفتار، به وجود آورنده مسیر تکامل رفتاری نیز می‌باشد.

۱. (بقره، ۱۲۴)؛ (الصفات، ۱۰۶-۱۰۱)؛ (ابراهیم، ۳۷)؛ (مریم، ۴۸)؛ (الانبیاء، ۶۰-۵۷ و ۶۸)

تبیین ضعف‌های رفتاری انسان و روش‌های تربیتی اصلاح آن بر اساس قرآن کریم...؛ برهنمن و حسینی | ۱۰۹

۹. ستّاریت

ستّار العیوب بودن یکی از صفات خداوند سبحان است.^۱ رب جهان، بر بندگان گناهکار در دنیا پرده افکنده است.^۲ پس وقتی عنایت خداوند در پوشیدن عیوب بندگان تا این حد باشد، ای بیچاره مبتلا به انواع عیوب و گناهان، به کدام حق پرده از عیوب بندگان خدا برمی داری، با اینکه تو همانند آن‌ها به انواع لغزش‌ها گرفتاری؟ پس لازم است که آدمی بیندیشد که اگر گناه یا عیب خویش را در پیش مردم فاش کنند، حال او چگونه خواهد بود؟ لذا حال دیگران را هم در افشای گناهان و عیوب آن‌ها بر خودش قیاس کند (مکارم شیرازی، ۱۳۸۰، ج ۸، ص ۵۶). امام رضا (ع) می‌فرماید: «بر مؤمن سزاوار است که از پروردگار و پیامبر و امام خود سه خصلت را بیاموزد: خصلتی که از پروردگار باید بیاموزد، عیب‌پوشی و کتمان است...» (حرانی، ۱۳۷۹، ص ۴۶۷)

۱۰. تأثیرگذاری قلبی

تأثیرگذاری قلبی یا موعظه چیزی است که در انسان حالت بازدارندگی از بدی‌ها و گروندگی به خوبی‌ها ایجاد می‌کند؛ بنابراین، موعظه مقاومت دل را در برابر حق و عمل به حق زایل می‌کند و نرمی و تسلیم در برابر حق و عمل به حق را فراهم می‌سازد (دلشاد تهرانی، ۱۳۹۳، ص ۲۹۴). لازم به ذکر است که جهت‌دهی صحیح به رفتار آدمی منوط به موعظه حسنه است (النحل، ۱۲۵). دعوت دیگران به راه خدا هنگامی شایسته است که مبتنی بر عمل صالح و اعتقاد سالم باشد (فصلت، ۳۳). اینکه گوینده، خود عامل باشد و عمل او برخاسته از اعتقاد و التزام نسبت به حق باشد موجبات تأثیرگذاری قلبی را فراهم می‌کند. هر یک از این دو ویژگی موردنیاز است تا موعظه در پرتو آن‌ها خوب، نافذ و سازنده شود. مصداق روشن این گونه مواعظ تربیتی در قرآن کریم موعظه‌های لقمان حکیم به فرزندش

۱. (النساء، ۱۴۹-۱۴۸): «لَا يُجِبُّ اللَّهُ الْجَهْرَ بِالسُّوءِ مِنَ الْقَوْلِ...» خداوند علنی کردن سخن درباره بدی دیگران را

دوست ندارد...»

۲. (الاعراف، ۱۹۹)؛ (التور، ۲۲)؛ (الشوری، ۴۰)؛ (الزخرف، ۸۹)؛ (الحجر، ۸۵)

است.^۱

۱۱. سکوت مدبرانه و راست‌گویی

عضوی از بدن که بیش از همه گرفتار آفات نفاق و دروغ‌گویی می‌شود، زبان است و راه اصلاح آن، تلاش بر خاموشی و سعی بر راست‌گویی است.

صداقت از ارزشمندترین صفات اخلاقی است که خداوند بدان امر فرموده است.^۲ وقار موجود در سکوت عالمانه، باعث فراغت برای عبادت و فکر و ذکر و وسیله سلامت از پیامدهای گفتار در دنیا و حفظ و ذخیره حسنات در آخرت است. این روش تربیتی، باوجود سهولت و آسان بودن، مفید می‌باشد. البته فرق نهادن بین خوب و بد سخن دشوار است و بر فرض این فرق و تشخیص وقتی زبان به سخن گشوده می‌شود اقتضای بر سخنان نیک و بی‌عیب دشوارتر است، و بنابراین سکوت درباره آنچه یقین به خیر و ثواب بودن آن حاصل نیست از سخن گفتن سودمندتر است.

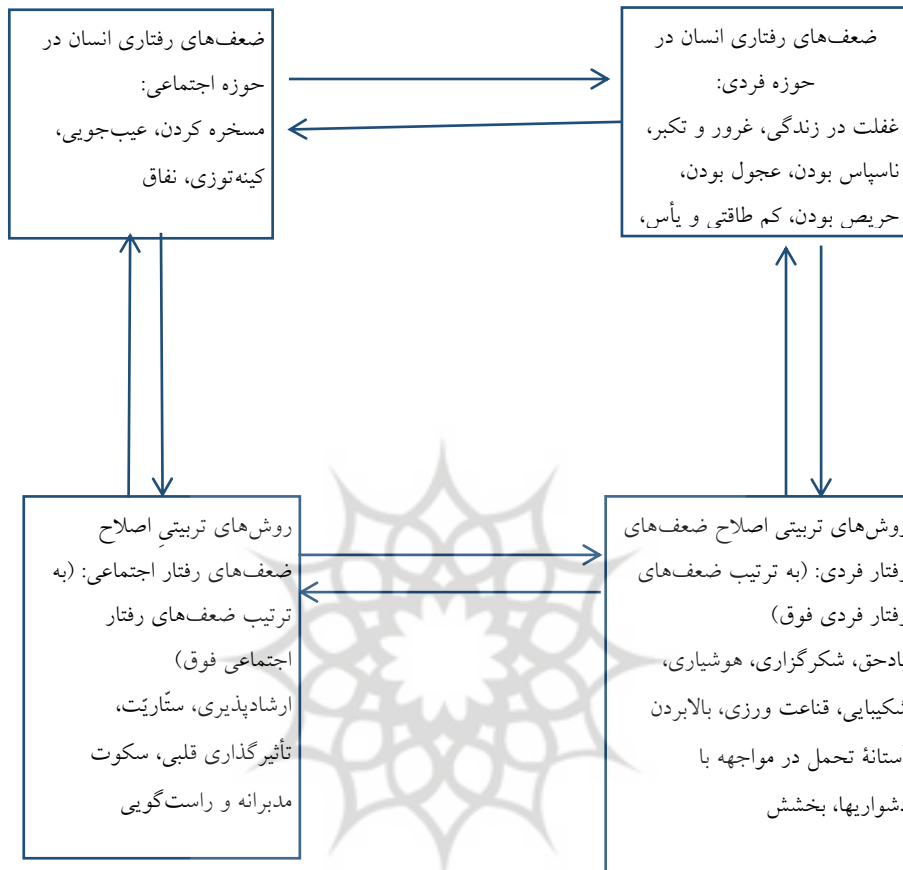
در مجموع تمام مطالب ذکر شده، اساس ضعف در قوای رفتاری با نگاهی کلان (در هردو حیطه فردی و اجتماعی) را می‌توان ناشی از شهوت‌پرستی‌ها دانست و رفع آن را در اصل خویش‌داری جستجو کرد که به مقتضای هر کدام روش‌های مربوطه تبیین گردید.

پژوهشگاه علوم انسانی و مطالعات فرهنگی
پرتال جامع علوم انسانی

۱. (لقمان؛ ۱۹-۱۳)

۲. (آل عمران، ۱۷)؛ (المائده، ۱۱۹)

شکل ۱. ضعف‌های رفتاری انسان به همراه اصول و روش‌های اصلاح آن‌ها

بحث و نتیجه‌گیری

در تعالیم آسمانی به‌ویژه در اسلام، پس از مسئله خدا، انسان و شناخت او محوری‌ترین مسائل به شمار می‌رود. انسان با وجود ظرفیت‌هایی که خداوند به او عطا کرده است در رفتار ضعف‌هایی دارد که می‌تواند با استفاده از روش‌های تربیتی مبتنی بر این ضعف‌ها، این کاستی‌ها را شناخته و درصدد رفع و اصلاح آن‌ها برآید. مسئله‌ای که در پژوهش‌های دیگر تنها به جزئی از مباحث انسان‌شناختی و باهدف توصیف و شناسایی صورت گرفته و به ارائه راهکارهای تربیتی در این زمینه پرداخته نشده است. هدف از این پژوهش تبیین ضعف‌های رفتاری انسان و روش‌های اصلاح آن بر اساس قرآن کریم بود که با تحقیقات

صورت گرفته در منابع موجود، ضعف‌های رفتاری انسان در دو بخش فردی و اجتماعی به همراه یازده اصل و روش‌های تربیتی موردبررسی قرار گرفت. مهم‌ترین گام در این مورد، شناخت ضعف و اراده مبتنی بر تلاش برای رفع آن است. به میزان شدت و ضعف و مراتب ضعف رفتاری ممکن است یک یا چندی از روش‌های تربیتی جهت رفع نقیصه رفتاری، توصیه و مورداجرا واقع گردد.

در موارد پیشنهاد پژوهشی، با استفاده از ارتباط بین مضامین و ساختارمندی می‌توان بر اساس آن، مؤلفه‌های جزئی‌تر مبتنی بر روایات را در این حیطه مفهوم‌سازی و اجرا کرد. همچنین می‌توان به بررسی تطبیقی ضعف‌های رفتاری انسان بر اساس قرآن کریم با سیره نبوی و ائمه اطهار (ع) نیز پرداخت.

تعارض منافع

تعارض منافع وجود ندارد.

ORCID

Maryam Brahman
Mahdiye Hosseini

<https://orcid.org/0000-0001-9279-1927>

<https://orcid.org/0000-0001-5782-3647>

پژوهشگاه علوم انسانی و مطالعات فرهنگی
پرتال جامع علوم انسانی

تبیین ضعف‌های رفتاری انسان و روش‌های تربیتی اصلاح آن بر اساس قرآن کریم...؛ برهنمن و حسینی | ۱۱۳

منابع

قرآن کریم (۱۳۸۹). ترجمه آیت‌الله مشکینی. تهران: مرکز طبع و نشر قرآن جمهوری اسلامی ایران.

ابن خلدون، عبدالرحمن. (۱۳۶۹). مقدمه، ترجمه محمد پروین گنابادی، چ هفتم، تهران: انتشارات علمی و فرهنگی.

اخوان‌الصفاء. (۱۴۰۵ ق). رسائل اخوان‌الصفاء و خلان‌الوفاء. قم: مرکز نشر مکتب الاعلام الاسلامی. حرانی، حسن. (۱۳۷۹). تحف العقول عن آل الرسول، ترجمه سید علی کتابچی و تصحیح علی اکبر غفاری، تهران: کتابچی

حسینخانی، محمد. (۱۴۰۱). نقش رفتارهای اجتماعی انسان در نعمت‌های دنیوی از دیدگاه قرآن. پایان‌نامه کارشناسی ارشد. موسسه آموزشی و پژوهشی امام خمینی، گروه علوم قرآنی. حقیقی، حکیمه. (۱۴۰۰). تحلیل شیوه‌های تعامل انسان با خود از منظر قرآن کریم. پایان‌نامه کارشناسی ارشد، دانشگاه علوم و معارف قرآن کریم، دانشگاه علوم قرآنی آمل. جاحظ، عمرو بن بحر. (۱۴۱۱ ه. ق). رسائل الجاحظ. بیروت: دارالجیل.

خنیفر، حسین و مسلمی، ناهید. (۱۳۹۸). اصول و مبانی روش‌های پژوهش کیفی. جلد اول. تهران: نگاه دانش.

خوانساری، جمال و محمد بن حسین. (۱۳۶۰). شرح غررالحکم، ج ۵. تهران: موسسه چاپ و انتشارات دانشگاه تهران.

دشتی، محمد. (۱۳۸۷). نهج‌البلاغه حضرت امیرالمؤمنین علی (ع). قم: الهادی

دلشاد تهرانی، مصطفی. (۱۳۹۳). سیری در تربیت اسلامی. تهران: انتشارات دریا.

شیروانی، علی. (۱۳۷۶). سرشت انسان: پژوهشی در خداشناسی فطری. تهران: معارف.

طباطبائی، محمد حسین. (۱۳۹۳ ق). تفسیر المیزان. قم: دارالکتب الاسلامی.

طیب، عبدالحسین. (۱۳۸۷). أطیب البیان فی تفسیر القرآن. ج ۱، قم: سبطين.

طیب، عبدالحسین. (۱۳۸۸). أطیب البیان فی تفسیر القرآن. ج ۸، قم: سبطين.

عابدی جعفری، حسن؛ تسلیمی، محمد سعید؛ فقیهی، ابوالحسن؛ و شیخ زاده، محمد. (۱۳۹۰).

تحلیل مضمون و شبکه مضامین: روشی ساده و کارآمد برای تبیین الگوهای موجود در

داده‌های کیفی. اندیشه مدیریت راهبردی، ۵(۲)، ۱۵۱-۱۹۸.

- قرائتی، محسن. (۱۳۸۸). *تفسیر نور*. تهران: مرکز فرهنگی درس‌هایی از قرآن.
- قرائتی، محسن. (۱۳۹۱). *تفسیر نور*. ج اول. تهران: مرکز فرهنگی درس‌هایی از قرآن.
- مجلسی، محمدباقر. (۱۴۱۳ ه. ق.). *بحارالانوار*. بیروت: دارالاضواء.
- محسنی، طاهره. (۱۳۷۹). *سیر تکاملی انسان از عالم ذر تا قیامت بر اساس قرآن و سنت*. پایان‌نامه کارشناسی ارشد، دانشکده علوم قرآن و حدیث، دانشگاه آزاد اسلامی تهران.
- مسکویه، احمد بن محمد یعقوب. (۱۳۷۱). *تهذیب الاخلاق و تطهیر الاعراق*. مقدمه حسن تمیم. قم: بیدار.
- مکارم شیرازی، ناصر. (۱۳۸۰). *با همکاری جمعی از نویسندگان، تفسیر نمونه*. قم: دارالکتب الاسلامیه.
- نراقی، احمد بن محمد مهدی. (۱۳۶۱). *معراج السعاده*. تهران: رشیدی.
- نراقی، مهدی. (۱۳۷۷). *علم اخلاق اسلامی ترجمه جامع السعادات*. ترجمه سید جلال الدین مجتبی. تهران: انتشارات حکمت.
- واحدی، مریم وغریبی ممسنی، فریده. (۱۳۹۴). *واکاوی اصول و روش‌های تربیت اخلاقی از منظر علامه محمد تقی جعفری*. فصلنامه علمی-ترویجی اخلاق ۵ (۱۹)، ۸۳-۱۰۶.

References

- The Holy Quran. (2010). Translated by Ayatollah Meshkini. Tehran: Quran Publication Center, Islamic Republic of Iran. [In Persian]
- Abedi Ja'fari, Hassan; Taslimi, Mohammad Saeed; Faqih, Abolhasan; & Sheikhzadeh, Mohammad. (2011). Content Analysis and Content Network: A Simple and Effective Method for Explaining Patterns in Qualitative Data. *Strategic Management Thought*, 5(2), 151-198. [In Persian]
- Akhavan al-Safa. (1984). *Epistles of the Brethren of Purity and Loyal Friends*. Qom: Maktab al-Ilam al-Islami Publishing Center. [In Persian]
- Dashti, Mohammad. (2008). *Nahj al-Balagha of Imam Ali (AS)*. Qom: Al-Hadi. [In Persian]
- Delshad Tehrani, Mostafa. (2014). *Journey in Islamic Education*. Tehran: Darya Publications. [In Persian]
- Harani, Hassan. (2000). *Gifts of Intellect about the Family of the Prophet*, translated by Seyyed Ali Ketabchi and corrected by Ali Akbar Ghaffari, Tehran: Ketabchi. [In Persian]
- Hosseinkhani, Mohammad. (2022). *The Role of Human Social Behaviors in*

- Worldly Blessings from the Perspective of the Quran*. Master's thesis, Imam Khomeini Educational and Research Institute, Quranic Sciences Department. [In Persian]
- Haghighi, Hakimeh. (2021). *Analysis of Human Interaction Methods with Oneself from the Perspective of the Quran*. Master's thesis, University of Quranic Sciences and Teachings, Amol Quranic Sciences University. [In Persian]
- Ibn Khaldun, Abd al-Rahman. (1990). *Introduction*, translated by Mohammad Parvin Ganabadi, 7th Edition, Tehran: Scientific and Cultural Publications. [In Persian]
- Jahiz, Amr ibn Bahr. (1991). *Jahiz's Epistles*. Beirut: Dar al-Jeel. [In Arabic]
- Khanifer, Hossein, & Moslemi, Nahid. (2019). *Principles and Fundamentals of Qualitative Research Methods*. Volume 1. Tehran: Negah Danesh. [In Persian]
- Khansari, Jamal, & Muhammad ibn Husayn. (1981). *Explanation of Ghurar al-Hikam*, Vol. 5. Tehran: Tehran University Press. [In Persian]
- Majlisi, Muhammad Baqir. (1992). *Bihar al-Anwar*. Beirut: Dar al-Azwa'. [In Arabic]
- Mohseni, Tahereh. (2000). *Evolutionary Path of Human from the World of Particles to Resurrection based on the Quran and Sunnah*. Master's thesis, Faculty of Quran and Hadith Sciences, Islamic Azad University, Tehran. [In Persian]
- Maskooyeh, Ahmad ibn Muhammad Ya'qub. (1992). *Tahdhib al-Akhlaq wa Tathir al-A'raq*. Introduction by Hassan Tamim. Qom: Bidar. [In Persian]
- Makarem Shirazi, Naser. (2001). *Tafsir Namuneh (Exemplary Commentary), with the collaboration of a group of writers*. Qom: Dar al-Kutub al-Islamiyyah. [In Persian]
- Naraghi, Ahmad ibn Muhammad Mahdi. (1982). *Mi'raj al-Sa'adah*. Tehran: Rashidi. [In Persian]
- Naraghi, Mahdi. (1998). *The Science of Islamic Ethics, translated by Seyyed Jalal al-Din Mojtabavi*. Tehran: Hekmat Publications. [In Persian]
- Quraeti, Mohsen. (2009). *Tafsir Noor*. Tehran: Cultural Center Lessons from the Quran. [In Persian]
- Quraeti, Mohsen. (2012). *Tafsir Noor*. Vol. 1. Tehran: Cultural Center Lessons from the Quran. [In Persian]
- Shirvani, Ali. (1997). *Human Nature: A Study in Natural Theology*. Tehran: Ma'aref. [In Persian]
- Tabatabai, Mohammad Hussein. (2014). *Tafsir al-Mizan*. Qom: Dar al-Kutub al-Islamiyyah. [In Persian]
- Tayyeb, Abdul Hussein. (2008). *Atiyab al-Bayan fi Tafsir al-Quran*. Vol. 1, Qom: Subteen. [In Persian]

- Tayyeb, Abdul Hussein. (2009). *Atiyab al-Bayan fi Tafsir al-Quran*. Vol. 8, Qom: Subteen. [In Persian]
- Vahedi, Maryam, & Ghorbani Memsani, Farideh. (2015). Examination of Principles and Methods of Moral Education from the Perspective of Allamah Mohammad Taqi Jafari. *Moral and Promotional Thought Quarterly*, 5(19), 83-106. [In Persian]

پژوهشگاه علوم انسانی و مطالعات فرهنگی
رتال جامع علوم انسانی

استناد به این مقاله: برهمن، مریم، حسینی، مهدیه. (۱۴۰۲). تبیین ضعف‌های رفتاری انسان و روش‌های تربیتی اصلاح آن بر اساس قرآن کریم، دو فصلنامه علمی سراج مُنیر، ۱۴(۴۷)، ۸۵-۱۱۶. DOI: 10.22054/ajsm.2023.75969.1967

Seraje Monir is licensed under a Creative Commons Attribution-NonCommercial 4.0 International License.